

A megtorlás

„Az elnyomás csapatban károg... mint dögre száll”

Miért kellett a Kádár-rendszernek a magyar történelemben példátlan, minden addigig felülmúló kegyetlenséggel megtorolni az 1956-os forradalmat? Megnyomorítani a lelkeket, soha nem látott félelembé taszítani mindenkit, aki lelkében, szívében is magyar? Miért kellett roskadásig megtölteni a börtönöket, és örült dübörgéssel, fogvicsorgató vérszomjival gyártani a halálos, az életfogytig és az egyéb ítéletek ezreit? Vagy még az ítéletek kimondásáig sem jutva el, agyonkínóztatni, agyonveretni a tartásos, a rágalmakat, hamis vádakot visszaautasító emberek százait, s aztán lebazudni, hogy mi történt velük? Vagy még azt sem, cinikus közönnyel közölni a hozzátartozókkal, hogy ismeretlen körülmények között elhunyt. De nem adva meg még a lehetőségét sem a végtisztességadásnak, azoknak, akiknek apjuk, férjük vagy gyermekük volt a törvény nevében törvénytelenül meggyilkolt, az elhalálozott?! Miért kellett még öt évvel később is halálos ítéleteket gyártani '56-ban még csak tizenhárom éves gyermekek számára, letaposni gonosz kegyetlenséggel, ellentmondva nemcsak a humánumnak, hanem a világ minden részén létező törvényességnek, szokásjognak, felnőttjóságnak is, megölni őket? És nem simogatást, nem atyai kezet, szeretetet, jó szót, biztatást, tanító útmutatást nyújtani nekik?

Miért ez a dübögő örület, ez a szörnyű kegyetlenség, miért ez a példátlan bosszúállás?

Miért kellett arcokba, az emberi méltóságba ütni, rúgni, a felnőtt ember józan tartássonosságát, lelki-gondolati egyensúlyát letiporni, tisztességet semmibe venni, emberséget megalázní?

Miért kellett a szadizmust, a vérengző durvaságot a humánum, az ember tisztelete fölé emelni? Megalázní a nőt, és megalázní a férfit! Lelkileg megnyomorítani a gyermeket? És kiszolgáltatni az öregeket? Elvenni a férjtől a feleséget, a feleségtől a férjet, az apától, anyától a gyermeket, a testvértől a testvért, beledurvulni az emberi életekbe, elorozni az otthonokat, feldúlni a lelkeket, felzaklatni a nyugodalmat, megakadályozni a meghitt, kiegyensúlyozott élet lehetőségét?

Miért kellett arcokba ütni, arcokba rúgni, köpni! Felnőtt embereket ütlegelni, barmokká alacsonyítani, emberi méltóságukban megalázní? Meztelenre vetkőztetve gyalázní meg a Férfit és a Nőt, semmibe véve azt, hogy ők is emberek! És hogy van szemérem, van az Erkölc Méltósága?

Miért kellett eldobni a kultúrát, a civilizáltságot, kivetkőzni az emberségből, a legalacsonyabb ösztönök áldozatává tenni a védteleneket?

Miért kellett megalázní, meggyalázní, üldözötté tenni az egész magyar népet? Az egymásra való gyanakvást, az egymástól való félelmet ültetni közénk? Miért kellett áruulóvá

kényszeríteni, alacsonyítani a testvért, az embertársat, érdemmé minősíteni a besúgást, s bűnné az emelt fejet, tiszta beszédet, őszinte szót?

Miért kellett megfosztani a magyar népet még a látszatától is valamiféle szabadságnak, a gondolataik megvallásának, a véleményük kinyilatkoztatásának? Csúszó-mászó szolgálva alacsonyítani a szabadságra születetteket, hazugságra az igazakat? Miért kellett suttogásra kényszeríteni még a felnőtt józanságot is? Eldobni a keresztény kultúrát? Az ezeréves erkölcsi törvényeket? Az Igazság kimondását, lehajtatni az emelt fejet, megtörni az egyenes gerincet? A gyermek vágját, szeretetét, a hitves szeretetét, a büszkeséget, az erkölcsösséget, az Isten hitét?

Miért kellett a legnagyobb durvasággal, kíméletlenséggel alázni meg a Hazát, s mindenkit, akinek az szent, az drága, s aki kötelességének érzi azt élete árán is megvédeni azt? Odadobni az országot az akkori világ legerősebb hadseregének prédául, nem kímélve az értékeinket, városainkat és falvainkat, otthonainkat, békénket, nyugalmunkat? Rácsos ablakú börtönné tenni az egész hazát, szigorú következetességgel irtani, kiirtani még a csírát is a felnövekvő új generációkból az ország, a haza tiszteletének, szeretetének? Kigyomlálni a lelkekből az iránta való hűséget, szeretetet, önfeláldozást? Miért kellett lealázni az állampolgár méltóságát? A föld, a szülőföld, a szülőhaza szeretetét? Vörös zászlókkal cserélni ki a piros-fehér-zöldet. Kopókkal, szögesdrótokkal védeni a batárokat, s megakadályozni az embereket abban, hogy elmeneküljenek az embertelenség, a jogfosztottság birodalmából? Miért kellett szégyenletessé tenni, hogy magyarok vagyunk?

Miért kellett tönkretenni a családokat, megbontani az otthonok csendjét? Miért kellett az ország batárain is túlharsogni, nem titkolni, szinte dicsekedve hozni a Világ Tudomására, hogy itt bosszút állnak, hogy itt nem kegyelmeznek senkinek, ellenforradalmárokká minősítve a forradalmárokat, bűnössé nyilvánítva a bátrakat, igazakat, bűnné a hazaszeretetet.

Miért kellett keresztre feszíteni a nemzetet? Megalázni a magyar lelket?

Miért kellett bűnné nyilvánítani a nemzeti tudatot? A nemzet büszkeségét? A múltunk, történelmünk tiszteletét? Az emlékezést az apák és anyák arcára? A gyökerek tiszteletét? Miért kellett kitépni a gyökereket? Miért kellett belelökni, belekényszeríteni az embert, a magyart a saját arca, saját lelke, saját hite megtagadásába? Csúszó-mászó, idegeneket, tőlünk idegen szellemiséget szolgálilag majmoló gyülevész néppé aljasítani, saját arcuk feladására kényszeríteni a nemzet fiait? Elfelejtetni velük, hogy kik ők? S egy tál lencséért a Mammon szolgájává alacsonyítani mindenkit, aki él?

Miért kellett irtani a tebenséget, kitaszítani az iskolákból a nemzet legértékesebb, legtöbbre termett fiait? Megakadályozni, hogy gyarapodjon a tudás, gyarapodjon a kultúra? S arra kényszeríteni, hogy elmeneküljön a tebenség, s idegen népeket, idegen országokat gazdagítson a magyar szellem? S arra kényszeríteni a százezreket, hogy elhagyják az országot, kiszédelegjenek a nagyvilágba? S mindezzel megölni Magyarországot, megölni a magyar nemzetet, s elvenni még a holnapok lehetőségét is a nemzettől.

Miért kellett falhoz verdesni a cseppnyi csecsemőket, kitépni az anyák méhéből a megfogant életeteket, meggyilkolni a magyar jövőt? Akkor, amikor még az összes többi

országban tisztelbették az élet értékét, törvények védték, védbették az anyai méhben fejlődő jövődő létet? Miért lettünk mi ebben a tekintetben is egyetlenek? Irtásra, kiirtásra, kipusztításra ítélték?

Miért kellett elidegeníteni Magyarországtól a haza földjéről kirekesztett magyarokat, testvéreket, idegenként kezelni őket, megvonva tőlük a jogot nemzettestvéreik tiszteletére? Soba szót nem emelve a határon túl élő nemzettestvéreikért, odalökni őket saját hatalmaik önkényének, kénye-kedvének? A fiatalságot olyan szellemben nevelni, hogy ne tudja, mi az, hogy múlt, ne tudja, mi az, hogy haza, ne tudja, mi az, hogy testvér, és mi az, hogy nemzet? És azt se tudja, mi az, hogy Erdély és Felvidék és Délvidék és Kárpátalja? És ne tudják azt, hogy a határokon átnyúlik a nemzet, és hogy ott is magyarul dobognak a szívek! És azt se tudják, hogy kik ők? Sehonnai bitang emberré tenni az újonnan felnövekvő generációkat, megtörve ezzel a nemzet egységét, elvéve a nemzet tudatát, önön méltóságunk, méltóságérzésünk kialakulásának a lehetőségét.

Miért? Miért féltek a nemzet továbbélésétől? Attól, hogy továbbadjuk értékeinket, érényeinket, génjeinkben őrzött, továbbadott szabadságszeretetüinktől?

Féltek az ébredéstől, a feltámadástól? Attól, hogy újra megpróbáljuk lerázni láncainkat? Ezért?

És önszántukból tették ezt, önszántukból követték el az emberek, az ország és a nemzet ellen ezt a gyalázatot? Vagy valaki, valakik, valami külső erők kényszerítették őket erre? Hogy saját népüket öljék, gyilkolják, irtsák, akadályozzák meg a továbbélésben?

* * *

Hogy miért? Miért nem volt szabad a magyarnak lenni és embernek lenni, és büszke méltósággal élni?

Itt valami szörnyű erő működött! Szörnyű erő, több, mint az épp Magyarországon megsebzett arcú kommunizmus.

Vagy még mindig hittek a kommunizmus örök életében?

Abban a rendben, mely akkor immár négy évtizede uralta a fél világot, akkor már négy évtizedes hatalma alatt ez a szó, hogy lázadás, fellázadni a rendszer, „a világtörténelem legjobb, legigazságosabb rendszere” ellen példátlan volt. Egyedülálló! Tagadása, cáfolata mindennek, amelyre teljes uralmukat építették. Hiszen ők Örök Időkre rendezkedtek be! Tagadták a halál, a vég lehetőségét! Uralmuk megszűnésének a lehetőségét! A kommunizmus az emberiség történelmének az utolsó korszaka – így az ideológia. Eltűnnek országok, eltűnnek nemzetek, csak az egy összefüggő, összetartozó nép marad, élén az üdvözítő, a minden népeket vezető, a tévedhetetlen és megrendíthetetlen hatalmú Párttal és annak dicső vezetőivel.

S ha igaz ez, hogy fel lehet lázadni, és fel is lázadhatnak ebben az üdvözítő rendszerben nevelkedett fiak, akkor nem áll a tanítás! Hogy a Párt tévedhetetlen! Hogy a kommunizmus világgyőzelme közeledik, s ezzel létrejön az Egyetlen, az Örök, a minden időkhöz tartó Legtökéletesebb!

És ők hittek ebben? Hittek örökké tartó uralmukban? S ezért kellett olyan elégtételt venni az „imperialista bérenceken”, a kívülről szervezett („az amerikai imperialisták szervezték!”) „ellenforradalmon?” Olyan elégtételt venni, ami ugyanúgy örök időkhöz szóló

intő példa lesz? Hogy így jár, aki a „legtökéletesebb”, a „legnagyszerűbb” ellen tör? Hogy így jár az, aki a „legigazságosabb rend” igazságát kétségbe vonja? Örök emléket kellett állítani mindazok számára, akik valaha hasonlókra gondolnának? És mert a magyar múlt, a magyar történelem ellentmond mindennek, azért kell letörni a nemzetet? Azért kell kiirtani a felnövekvő generációkból a nemzet tudatát? Még a csíráit is annak, hogy újabb ébredés lehessen? Soha többé, az idők végezetéig?

Csak ezért?

És hogy miért bölintott rá a Magyarország batárain felsorakozott tankezeknek az országra való rázúdulására a másik világhatalom?

Valóban világpolitikai okai vannak ennek? Hogy számukra fontosabb volt Szuex? De hát azt is elvesztették!

Csak gyengék voltak?

Lehet ez is.

De az is lehet, hogy valahol, valamiben – talán a magyarság kiirtásában is – szövetségesek voltak.

Két szövetséges nagyhatalom! És a velük szövetséges belső magyarságellenes erők!

A szabadságra vágó népek megtorpanása, a magyar nemzet leteperése, lelki megsemmisítése még az egymás elleni hidegháborús marakodásuknál is fontosabb volt?

MI LESZ?

Visszajöttek! Gyávákhoz illő módon idegen tankok, idegen ágyúk fedezékében jöttek vissza. Visszajöttek, hogy visszavegyék már-már elveszített hatalmukat. És visszajöttek, hogy bosszút álljanak. Ehhez senkiben nem fért kétség. Hiszen Magyarország népe ismerte őket. Elkezdődött hát a félelem. A kiszolgáltatottság félelme.

Mikor vége lett a forradalomnak, előjöttek a bűvőhelyükről ezek a rohadt ávósok, és a pártbizottság minden vállalathoz leküldte a listát, kiket kell azonnali hatállyal elbocsátani politikailag nem megbízhatót, én is rákerültem a listára. Persze akkor már szerepelt ez a politikailag nem megbízható jelző. Úgy néztek ránk, mint a lőtt medvékre (*Baranyi József, Zalaegerszeg–Torontó*).

Hosszú ideig még nem lehetett pontosan tudni, hogy mi lesz. Hát a Kádárrendszer kezdetén még nem voltak eléggé világosak ezek a dolgok. Az akkori újságokat kerestem tavaly a Széchenyi Könyvtárban. Ezek a *Szabad Nép*ek nincsenek! Azokat ellopták! Nyilván azért, mert azokban Kádár még egészen másképpen nyilatkozott. Egyből nem mert ő sem szembemenni mindennel! (*Varga Domokosné Stoze Magda, Budapest*).

Kádár János az első napokban nem tanúsított olyan magatartást, amely a forradalom teljes elutasítása lett volna. Kommunistának érezte magát, talán azt is érezte, hogy kényszerhelyzetben van, és ő ezt kellett, hogy vállalja, s ő úgy hitte, hogy ezzel nagyobb bajtól mentette meg a magyarságot, amikor Moszkvában vállalta, hogy az újabb szovjet támadáshoz adja a nevét (*Rácz Sándor, Budapest*).

Akkor utána ugye hát lassacskán Kádár belejött a diktatúrába. Eleinte, az első hetekben, nem mert fellépni nagyon erőszakosan. Akkor ő itt tárgyalt a munkás-tanácsokkal, mindenféle beszédeket tartott, hogy a forradalom alatt, amit kértek az emberek, azokat megtartják, pl. március 15-e ünnep lesz, majd visszaállítják a régi osztályozást, mert ilyeneket is kifogásoltak az emberek, hogy ezelőtt az egyes volt a jeles, s az ötös a rossz, s a Rákosi-éra alatt ezt megfordították, mert a Szovjetunióban is így van. Meg mindenfélet ígért ő akkor, de egyre inkább felbátorodott, és egyre több embert fogtak el, lehetett hallani azt is, hogy minden pert, bírósági tárgyalást mellőző kivégzések vannak (*Halda Aliz, Budapest*).

Kádárt magát nem éreztem egy szörnyű gyilkoló embernek. Csak az a szörnyű, hogy mégis ő vállalta fel ezt az egészet. Mint a nemzet vezetője vagy első számú embere. De rajta személy szerint nem volt érezhető a kegyetlenség. És ő kereste is, hogy ezt mutassa a nyilvánosság előtt, amikor megjelent, szerette is ezt érzékelteni. Igaz, hogy őrála sok mindent mondanak, de én úgy látom, ez egy gépezet volt, amelyik az ő árnyékában mondhatta, „az én árnyékomban” csinálja a gaszágokat, de azokat a kezeket én lefogni nem tudom még akkor sem, ha én vagyok az első számú ember. Sok olyan dolog történt Magyarországon, amit Kádár sem helyeselhetett (*Rácz Sándor, Budapest*).

Én az igazat megvallva az utolsó percig reménykedtem, hogy az új rendszer, az, amelyiket Kádár félmjelzett, hogy okult a Rajk-ügyből, és nem akar egy ahhoz hasonló, a legaljasabb szintre süllyedni ítélezésekben. Ebben csalódtam persze, de akkor én nem tudtam, hogy csalódnai fogok. Biztosra vettem, hogy Nagy Imrét nemcsak visszahozzák a romániai fogságból, hanem megadják neki is, ami becsületesen embernek kijár. Én is biztos voltam benne, az öcsém által említett levelezésben ezt meg is írtam neki, hogy nagyon kezd a közvélemény is meg a pártvezetés is afelé hajlani, hogy valahogy kompromisszumot kössenek, méghozzá olyant, amit a szovjetnek is el lehet adni. Olyan kompromisszumot. Nagy Imre és az új rendszer képviselői között. Persze csalódtam ebben! (*Márton János, Budapest*).

És akkor lassanként megkezdődtek az internálások, májusban a politikai perek (*Filep István, Debrecen*).

A gépezet működésbe lépett. A folyamatok beindultak.

A rokonaim közül még mindig vannak olyanok az idősebb generációból, akik megérték a háborút, aztán '56-ot, aktívan vagy passzívan mindegy, de a csengőfrász beléjük lett sütvé, azok még ma, 1998-ban is félnek. Még mindig nem mernek beszélni a saját lakásukban normális emberi hangerővel olyan dolgokról, melyekről én már a '70-es években mertem beszélni villamoson is (*Sebestyén Béla, Brisbane*).

És rejtve, a lelkekben tovább izzott a láng.

Az osztálytársaink közül többen nemzetőrszolgálatot vállaltak, mi akkor 16 évesek voltunk, volt olyan közöttünk, aki ott a városi rendezvényeken szereplést vállalt, most

én magamról hadd ne beszéljek, de elmondom, október talán 25-én lehetett, amikor Nagykőrösön is összegyűlt a tömeg a Kossuth téren, s akkor ott én mondtam el a Nemzeti dalt. Nahát 16 évesen. Ugye. És tehát nagyon renitens ellenforradalmári osztálynak tekintette ez a rendszerhülye ember a mi osztályunkat, és ezt, ő az ellenszenvét úgy is próbálta éreztetni, hogy két-három jeggyel gyengébbet adott majdnem minden feleletünkre. És akkor egyszer elhatároztuk, amikor már betelt a pohár, hogy nem megyünk be az órájára. És akkor ott a nagykőrösi gimnázium tornatermi épülete mögött gyűltünk össze, és akkor a tanáriba elvitte a hírt az a pofafiú, hogy a III. A-sok nincsenek az órán, sztrájkolnak, ez 57 januárjában lehetett már. És ez akkor nagy bűnnek számított. És akkor ijedt arccal jött oda tornaépülethez az igazgatóhelyettes, hogy fiúk, gyertek föl az osztályba, ne csináljátok ezt, mert már a rendőrség is tud az eseményről, s az egész jövőtöket elvághatjátok, hogyha most nem jöttök vissza az órára. Valami ilyesmit mondhatott. Visszamentünk, és a tanár elkezdett feleltetni. Én már nem tudom, hogy történt, amíg fölértünk az udvarról a tanterembe, valahogy egy-egy el-suttogott szóval, egy pillantással már jeleztük egymásnak, hogy bárkit is feleltet, senki meg ne szólaljon. Na most elkezdődött valóban a feleltetés, ami egész órán keresztül tartott. Bagyinszky János. Ő volt az első a névsorban. Na, Bagyinszky János. Tessék! Mondta, miről beszéljen, nem emlékszem már, nem szólalt meg. Mi van, megnémultál, nem készültél? Csend. Na ülj le! Bádonyi József. Föláll... Na, halljuk! Ő se szólalt meg. Így ment ez egészen kicsengetésig. Eljutott még Szabó Kálmánhoz is, aki már a névsor vége felé volt, azt hiszem, ő volt az utolsó, aki ugyancsak állta a sarat. Féltünk természetesen, de nagyon nagy volt az elszánás bennünk. Hogy most nem szólalunk meg. Semmiképpen nem szólalunk meg. És aztán végül ütemesen elkezdünk dobolni a padon. Azt doboltuk, s kiáltottuk, hogy Abzug Töki, Abzug Töki... Ennek a tanárnak Töki volt a gúnyneve. Tehát Abzug Töki! Ezt kiáltottuk, és közben vertük a ritmust. Ha hallja valaki, akkor azt mondja, hogy ez egy durva diáktréfa, de hát nem az volt. Nem az volt, mert aztán hamarosan kiderült, hogy minket akkor már ő följelentett a rendőrségen. Hogy mi változatlanul úgy gondolkozunk s úgy viselkedünk '56-tal kapcsolatban, ahogy az események idején. A lényeg az, hogy azt hiszem, minden történet akkor jó, ha pontos. Nagy fegyelmi vétség volt ez akkor, és összeült a tantesztület, hogy döntsön az osztály sorsáról. Kora délutántól késő estig tárgyalta a tantesztület a mi osztályunk ügyét, és fölmerült az a lehetőség, ezt javasolta ez a megsértett ember, hogy az ország összes középiskolájából zárattasson ki ez az osztály. És akkor minket is behívtak, ott várakoztunk órákon keresztül, hogy na, beszélőtanak bennünket a tanáriba, s bennünket, a vádlottakat is meg fognak majd hallgatni. Több óra eltelt, amikor jött a pedellus, s mondta, hogy jöjjön le a tanáriba, s mondott négy nevet, s én is közöttük voltam. És akkor már nagyon későre járt, az igazgató a következőt kérdezte négyünkötől. Mondjátok meg, hogy miben látjátok ti a tanárotokkal kialakult nagyon rossz viszonyoknak, ennek az egész példátlan helyzetnek a megoldását. S akkor az osztály legcsöndesebb fiúját szólította először, aki ezzel válaszolt, csendesesen azt mondta: Én a megoldást abban látom, hogy a tanár úr ne tanítson többé bennünket. Na most kiváló matematikus lett belőle, ő volt az osztályban a matematikai elme. Jó. Menjetez haza, majd nemsokára értesítünk benneteket, hogy a tantesztület hogyan dön-

tött. Arra számítottunk, hogy esetleg az ország összes középiskolájából kitiltanak bennünket. Akkor a következő nap eljött a történelemóra ideje. Mi történik, vagy az osztályfőnök jön be, s bejelenti a rettenetes hírt, hogy kirúgtak bennünket, vagy bejön a régi tanár, akkor az megint egy abszurd helyzet. Mit kezdünk ezzel a régi tanárral. S akkor teltek a percek, nyílik az ajtó, és bejön Horvát Zoltán tanár úr, akit aztán meg is hurcoltak, el is bocsátottak, vizsgálati fogságban is volt egy ideig, és hát ugye ő volt az, aki próbált rábeszélni bennünket, hogy a tornaterem épülete mellől jöjjünk fel, mert nagyon kellemetlen helyzetbe hozzuk magunkat. De hát közismerten ő volt az, aki szívvel lélekkel a forradalom mellett állt. Zseniális pedagógus volt, csak azt mondhatom utólag is. S anélkül, hogy egymásra néztünk vagy megbeszéltük volna, fölálltunk, valami jelet azért megint csak adhattunk egymásnak, de elkezdtuk énekelni a Marseilles-t. „Előre ország népe harcra, / A diadal vár, hív hazánk.” Ezt énekel-tük magyarul. És akkor a tanár úr csak ennyit mondott. „Köszönöm, fiaim. Akkor üljetek le, és kezdjük el az órát. És éppen a francia forradalom következett, s így tette a nagyszerű ember az új tanárunk, akkor, abban az '56–57-es tanévben. A következő tanévben már megint rosszabb lett, a történelmet akkor már más tanította... (Lukácsy Huba, Nagyköros).

Az egyetemen tanítás nem volt, az egyetemi hallgatók mind hazamentek, de mégis minden hónapban visszajöttek, s február elsejével kezdődött meg aztán az egyetem. Emlékszem rá, hogy amikor összejöttünk újra, akkor a szobában a kezembe került Bartha János professzornak a jegyzete, a professzor úr jegyzetét Kemény Zsigmondnál nyitottam ki, s abban azt olvastam: Kemény osztozik kortársaival abban, hogy ez életének legnagyobb élménye volt. És akkor egymásra néztünk, s megfogadtuk, ha tanárok leszünk, azt, hogy Magyarországon ellenforradalom volt, mi nem fogjuk soha tanítani. Hát ezt én nem tudom, hogy mindenki betartotta-e, én betartottam (*Filep István, Debrecen*).

De azt is tudta mindenki, tűnnek el az emberek.

Én tágabb körzetben tudom, mert itt laktam Szentgálon, Veszprémen keresztül jártam le Fűzfőre, rengeteg embert ismertem, és csak úgy mondták, ezt is elvitték, azt is elvitték, a családja nem tudja hol van (*Brenner Imre, Fűzfő–Veszprém*).

Én már minden második nap más kollégánál aludtam, négyen, öten, nyolcan civil ruhások jöttek utánam (*Szócs Iván, Miskolc*).

Ha a pufajkás időkben egyetemi hallgatók találkoztak az utcán sötétben, Egyetemi hallgató vagy? Nem is mertünk az utcára menni, be a kapualjba. Két három pofon, néhány gumibotütés nélkül nem lehetett megúszni. Ez is volt (*Filep István, Debrecen*).

Í T É L E T N É L K Ü L

Nagyon sokakat összeszedtek már, különösen a kék ávosok nagyon dolgoztak, ez tulajdonképpen Péter Gábornak a hasonszőrűekből megalakított egysége volt, a kék ávó. Mert voltak a pufajkás legények is, ezek a béres legények, ezek a püfö-

lós, ütleges legények, akik az embernek a gyomrát akarták kibelezni, aztán meg a nyakáról a fejét lecsavarni és így. Szóval börtönök, börtönök, koncentrációs táborok nyíltak, és végezték ki az embereket. Kegyetlenül végezték ki. Kegyetlenül (*Nátor József, Békésgyula*).

Akit én ismertem, s később megtudtam róla, hogy pufajkás volt, azok mind alacsony műveltségű, pártfunkcióban levő emberek voltak, akik régóta már nem foglalkoztak semmivel, csak a brosúrákba leírt szövegeket ismételték, és el se tudták képzelni az életüket a párt nélkül és a hatalom nélkül. Ezek az emberek, mindenki, akinek köze volt a forradalomhoz, a saját egzisztenciáját féltette, s igyekezett bosszút állni az ilyeneken. És ugye kitalálták azt, hogy őket üldözték, meg illegálisba mentek stb. Biztos volt ilyen is, de hát alapjában véve egyszerűen arról volt szó, hogy kiestek a hatalomból. És bennük volt ez a féktelen bosszúvág. (*Filep István, Debrecen*).

Rengeteg embert vittek el, akiket bevitték a börtönbe, s a börtönben pusztultak el. Van olyan, hogy kihallgatás alkalmával agyonverték, kilökték az ablakon, és utána lőttek. Nem tudom megmondani, Szarvason volt rizstermelés abban az időben, s ott volt László Imre vagy valami ilyen neve volt neki. A vattatást Tette Ferenc ávos főhadnagy végezte. Engem is vert állandóan ez a gazember (*Fekete Pál, Békéscsaba*).

Úton útfélen agyonverték embereket. Sorozatos statáriálishan végeztek ki embereket az ország különböző helyein és börtöneiben. Hadadit és Hargitait agyonverték Salgótarjánban. Hadadi Rudi volt a parancsnokunk, ennek az egységnek meg Hargitai Lajos. Hadadi Rudi az acélgyárnak a műszaki fordítója volt, beszélt németül is meg idegen nyelveket, Hargitai Lajos egyszerű villamosmérnök volt, az energiának volt a vezetője, s őket december 13-án ezek a pufajkások becsalták a gyárba, mondvacsinált dologgal, ugye, tehát nem a lakásukról vitték el, és őket aztán elvitték Tarjánból, és agyonverték őket Fügeden, Füged községben. Olyanok voltak, hogy a heréjénél fogva fel volt akasztva egy disznókampóra. Meg ilyen dolgok. Szóval, mit mondjak, ötször vagy hatszor már ezt a jegyzőkönyvet elolvastam, de ötször vagy hatszor fogtam neki, míg egyszer végig tudtam olvasni. Sírógörcs jött rám, rosszul lettem, hogy emberek hogy tudtak ilyen baromi dolgot csinálni egy másik emberrel. Szegényeket ott agyonverték, annyira megkínózták, kivitték az Ipoly partra, és szitává lőtték az arcukat. És aztán bedobták az Ipolyba. S ezt onnan tudjuk, mert az Ipolynak ott a másik oldalán van egy tanya. Hát ott is magyar emberek élnek, hát jó, Szlovákia, de magyarok éltek, s ez az asszony ott a nagy lövöldözésre kint volt, s ő látta az egész dolgot, és elmesélte nekünk, hogy mi történt ott azzal a két emberrel. Persze a kilencvenes évek után, hát adig nem lehetett beszélni (*Juhász Attila, Salgótarján*).

Erről aránylag kevés szó esett, de itt Hajdú-Bihar megyében én három embernek az anyagát találtam meg, akiket agyonverték. Akik a pufajkások verésében haltak meg. És nagyon drasztikus verések voltak. Ismertem olyan tanárt, aki egész életében nagyot hallott a verés következtében (*Filep István, Debrecen*).

Ugyanebben az időszakban – ezt hivatalos statáriális bizottsággal csinálták –, mit mondjak, úgy november közepétől 57 márciusáig legalább 40 embert öltek meg az úgynevezett kommandósok. A halálbrigádok. Hadd mondja neveket. Csanádapáton:

egy Horváth nevezetű ember, aki a forradalmi bizottmány elnöke volt, a bíróság felmentette, hazaengedték, ahogy hazaengedték, elfogták, éjszaka agyonverték, összekötötték a testét, bedobták a lovak alá, agyontapostatták, utána elvitték az orvoshoz, hogy adjon egy látleletet, hogy tulajdonképpen a lovak taposták agyon. Igen ám, csakhogy el volt vágva a nemi szerve, a szeme ki volt szúrva, s az orvos egy bolgár orvos volt, Magyarországon tanult, s itt szerzett diplomát, az nem volt hajlandó, s azt is félholt-ra verték. Utána elmentek Gerendásra, ott a Hajdú Mátyás – fényképek vannak róla meg boncolási jegyzőkönyv –, odamentek, igazoltatták. Ő nem állt fel. Gazemberek vagytok, veletek nem tárgyalok. Kivitték, kocsi után kötötték. S ez nincs benne a hivatalos elítéltek között! Semmi! Ilyent négyszázat gyűjtöttem össze a Tiszántúlon. Négyszázat. Ötvenhat utánra kb. olyan hatvan esik. És szó sincs róluk sehol! (*Fekete Pál, Békéscsaba*).

Voltak olyanok, mint ez a Füzesi Jóska bácsi, most a 90. évében van, látogatjuk, sokáig tevékenykedett, egyengette ezeknek a sorsát, hogy ne legyen vérfürdő. A legénység legyen bíróság elé állítva, ítéljék el, és a többi és a többi. Füzesi Jóska-t lekapsolták, ide az ávóra vitték márciusban, 57 márciusban. Az ávón úgy elverték a Jóska-t, hogy az idegszálak megsérültek, azóta két bottal jár. Az első bírósági ítéletnél a Füzesi Jóska-ra az ügyész halálos ítéletet kért. Na most ugye az egész család rohángált fűhöz-fához, hát ilyen nincs, hát a Jóska egy népszerű, jó ember, nem akárki volt, hát nem lehet csak úgy kivégezni, főleg, aki valami pozitív dolgot csinál, valamit, s addig-addig tettek olyan tanúkat, hogy tényleg az életünket köszönhetjük neki, mondták a tisztek is, ha az nem szól, hát... az egészet kinyírják, így megváltoztatták az ítéletet. Jóska is egy ideig elhelyezkedni nem tudott, újra kellett neki kezdeni az egészet... (*Lechner Ferenc, Szombat hely*).

DEPORTÁLÁSI KÍSÉRLET

A legelső letartóztatásokat még a szovjet csapatok végezték. Valószínű ez is volt az első elképzelés: Szibéria! Kényszermunkatáborok a Gulágon! A gépezet hát beindult.

November 4-én már reggel elfogtak. Utána elkerültem Debrecenbe az ottani katonai börtönbe, s az ottani katonai börtönből vittek volna ki bennünket Sztrijbe (*Fekete Pál, Békéscsaba*).

A sok magyar állampolgárt a magyar bíróság megkérdezése nélkül elvitték Magyarországról a Szovjetunióba. Kéryt – egy fiatal tiszt lett a forradalmi tanács elnöke, Kéry meg az elnökhelyettes – elvitték Ungvárra. Teherautóval elvitték Ungvárra. Akkor Ungvárott új börtön volt. Ott voltak magyar, felvidéki börtönőrök is. Azok vitték a híreket az egyik cellából a másikban. Volt egy magyar ezredes a cellájukban, azt mondja, azt mindennap megverték az oroszok. Ezredes volt, ezredesnek nem volt szabad átállni az „ellenforradalom” oldalára, ahogy ezt ők mondták (*Fülöp László*).

Légi híd volt Kárpátaljára, a Nyugat-Szovjetunióba. Akiket szedetek össze, azt két úton szállították. Egyrészt vonaton és teherautón Dunántúlról, és Debrecenben csoportosították, s onnan vitték ki repülővel (*dr. Fejér Dénes, Szeged*).

Debrecenben volt egy nehéz bombázó szovjet hadosztály, és ott volt egy nagy börtön, és oda gyűjtötték össze először az embereket, s onnan vitték ki őket. Én ebben a börtönben voltam (*Fekete Pál, Békécsaba*).

Elvittek Vecsésre, és ott egy 1500 főnyi társaságot beraktak vagonokba, s vittek bennünket Oroszország felé. Azonban ez egy nyílt harmadosztályú személykocsi volt, két orosz ruhába öltözött ávos kint vigyázott a peronon, mondom, emberek, mindenkítől nevet, címet, kort, foglalkozást kérek, s szó nélkül, mert akkor már bizalommal voltak a többiek irántam, mikor kikutattak bennünket, nekem az övemben volt egy kis üreg, oda betettem, négy, ami nálam volt, postapapírt és egy kis darab grafit-ceruzát, s leírtam 130 embernek a nevét, címét, foglalkozását és így tovább, s a végire odaírtam, hogy kérem azt a becsületes magyar embert, aki ezt megtalálja, hogy a családjaink közül, akit elérnek, értesítsenek, hogy élünk, de visznek bennünket Oroszország felé. Cegléd előtt egy km-rel, két orosz ruhás ávos őrzött bennünket, mondom, engedjenek ki, mert hasmenésem van. Nem lehet kimeni! Arra fogtam a nadrágomat, nyomtam le, hogy akkor ide engedem, mert a nadrágba nem! S akkor a másik azt mondja: Hagyd, ha szarni kell neki, menjen ki! S akkor a végén keresztül – ismertem Magyarországot, mint a tenyeremet, hát kerékpárversenyző voltam – az állomás előtt pár száz méterrel kidobtam egyet, s az állomás után, mert nem álltunk meg, megint egyet. Megismételtem ezt a cirkuszt Szolnoknál. Ez volt, amit tudtam csinálni. Két példányban mindenik állomáson dobtam egyet ki. Egyet előtte, egyet utána. Nem az állomáson, mert azt rögtön fölszedik, hanem előtte s utána. A vasutasok ezt később megtalálták. Na most kérem szépen 13-án már a feleségemenél, Nagytétényben két kis tinédzser megjelent biciklivel, s vitték neki az üzenetet. Mert egymás között is elmondták, hogy megvagyunk. Ungváron szedtek le bennünket először, ahol lenyírtak bennünket kopaszra, zuhanyoztattak, s hasonló, s szétoztottak bennünket az ungvári börtön celláiban. Legnagyobb meglepetésemre mikor belöktek egy cellába, akkor a Papp alezredessel találom magam szembe. Hát mondom, alezredes elvtárs, itt kellett találkozoznunk? Ezek szerint, mert ő a bizottságnak, a Forradalmi Bizottságnak volt az elnöke Fehérváron, a katonai bizottságnak. És több ilyen magas rangú embert találtam ott, mert kiengedtek bennünket külön-külön sétálni, s mivel üveg nem volt az ablakon, csak deszka, hát láttuk. És valószínű, hogy Újvári ezredes is, jó társaság gyűlt össze, mert hozták őket tankokon, repülőn, teherautón, s vittek át bennünket két nap múlva a Kárpátokon kihallgatások után, s Sztrében az ottani börtönt kiürítették, és ott tettek ki bennünket, mert közben Kijevben az egyetem ifjúsága forradalmi volt, föllázadt, s a Sztríji repülőtérről szálltak föl a harci repülőgépek, nem tudom hány ezer egyetemistát akkor Kijevben megöltek. Halálosan biztos! Újságokat kaptunk vécépapírnak, s sokan közülünk tudtak oroszul, a fiatalok, s ott egy pár szó írva volt, s az is, hogy Hruscsov elvtárs valószínűleg kivonja az orosz erőket Magyarországról, mert a magyarok nem érdemlik meg, hogy minket pártfogoljanak vagy támogassanak (*Somogyvári Lajos, Budapest–Wellington*).

Így mentek a vonatok a deportáltakkal, dobálták ki a papírokat (*Filep István, Debrecen*).

Közben jöttek már a hírek, hogy visznek Szibériába bennünket. Meg voltunk rémülve (*Istenes Imre, Szolnok*).

A Munkácsi várban voltak. Golenya József is, őket biztosan tudom, de voltak itt még mások is. Mesélte Bede Laci barátom, hogy éppen azon a vonaton voltak, mellyel kiértek a Szovjetunióba, s útközben a záhonyi állomáson hallották a hírekben, hangos bemondó működött, hogy Magyarországról senkit nem deportáltak a Szovjetunióba. Ők is tudtak kidobni különböző üzeneteket, tehát előttünk ismert volt, hogy kivitték őket (*Dr. Hevessy József, Debrecen*).

Tizenkettőnket vittek el innen Miskolcra. Tele volt az ungvári börtön, ezres nagyságrendű lehetett a magyar deportáltak létszáma. Az ungvári börtön az teljesen tele volt, de állítólag máshova is vittek, nem csak az ungvári börtönbe. De az ungvári börtön az teljesen tele volt... Mikor kifele vittek, kezünket, lábunkat összekötözték. Fegyveres őrök fogták ránk a géppisztolyt. Teherautón vittek át. Mikor kiértünk Ungvárra, a börtön udvaron le kellett szállni, majdnem mind összeestünk, mert úgy el volt zsibbadva a lábunk. Alig tudtunk talpra állni. Az oroszok emberségesen bántak velünk, egy ujjal nem nyúltak hozzánk. Ők nem tudták, hogy miről van szó. Az NKVD-s, mikor átvittek kihallgatni, arra volt első sorban kíváncsi – szerintem fogalma nem volt öneki sem, hogy mi történt Magyarországon, mert az ottani sajtó nem írta –, hogy szerveztünk-e fegyveres ellenállást a Vörös Hadsereg ellen. Ez volt az alaptémája a kihallgatásnak. Nem az, hogy mi történt. Az ungvári börtönben sok magyar börtönőr volt (*Csorba István, Miskolc*).

Munkácsra többet is vittek. Be voltak zárva. Ott nem volt igazán rossz körülmény. Bántani nem bántották őket, lágerben tartották őket, attól félték, hogy tovább viszik őket a Szovjetunióba. Ettől reszkettek, de valami közbejött két hónap után, s akkor az egész csoportot, akit oda vittek ki, visszahozták. S akkor, akinek több ideje volt, akinél nem találtak olyan ügyet, hogy bíróságra vigyék, azt elengedték. De kb. két hónapig voltak ezek kint Ungváron (*Lechner Ferenc, Szombathely*).

Nyolcadikán már vitték a fiatalokat onnan. Akkor már szedték össze az embereket, főleg a fiatalokat. Mikor volt ez? November – talán – nyolcadikán sorbaálltam kenyérért egy pékségnél, ott ritkán ment el vonat, volt egy régi vasútvonal. Még ma is megvan. És elment egy hatalmas nagy teherszerelvény. De elől-hátul géppuskás orosz katonákkal. Ilyen kis ablakok, s akkor mindenki tudta, hogy viszik a magyar fiatalokat. Mert az ablakokon keresztül kis papírokat dobáltak ki. Próbáltunk fölszedni egy-két papírt, lőttek az oroszok mindenhol a vonatról. Amikor elment a vonat, akkor összeszedtük az üzeneteket. A kidobott üzenetet. Általában fiatalokat vittek, nem voltak ott öregek (*Kindernay István, Budapest – Genf*).

Amikor minket Ungvárra elvittek, egyik nap, még november 12-e előtt átvittek az NKVD börtönébe kihallgatásra. S ami ott engem meglepett, az két dolog volt. Az egyik, hogy először engem az NKVD börtönének a pincéjébe vittek le, a falhoz fordítva állítottak oda. És mögöttem egy őr sétálgatott gumitalpú csizmában. Mikor úgy kétszer-háromszor elment, próbálok megkérdezni tőle, hogy rá sza-

bad-e itt gyűjtani. Nem tudtam, hogy tud-e magyarul, vagy nem. Na elment mellettem szó nélkül, és mikor visszafele jött, azt mondja: Van cigarettád? Mondom, nincs. Mahorkán voltam. Mikor betettek a cellába az NKVD börtönébe, csak 24 óráig voltam ott, beadott nekem egy csomag cigarettát. Szóval ebből azt akarom érzékeltetni, hogy nagyon szimpatizáltak velünk (*Csorba István, Miskolc*).

Még gyerekeket is hoztak Csapon keresztül Ungvárra (*Pasztellák László, Gálóc, Kárpátalja*).

Teljesen szőrtelenítettek, hajunkat, mindent levágtak, és engem 12-én újra beszóltottak – a földszinten kaptam egy szárított olajos halat meg egy darab kenyeret –, s akkor tudtuk, hogy Ungváron vagyunk, s egy rabszállító autóban, melyben kis fülkék voltak, éppen hogy az ember állva befért, egyenként, egymás mellett voltak ezek a fülkék, akkor olyanban kivittek a vasútállomásra, ott ki volt világítva a terület, hat vagy nyolc vagon volt egymás után, engem is egy vagonba beraktak, ötven vagy hatvanan voltunk egy vagonban, mind magyarok, ez speciálisan rabszállító vagonok voltak, a két végükben volt deszkapriccs, pottyantós véce meg egy kályha volt, némi fával. Hát meg voltunk győződve, hogy valahová messzire visznek minket, indult a vonat velünk, és másnap dél körül megállt, és kiszállítottak egy rabszállító autóba, s Strijben voltunk. Ez túl a Kárpátokon. Valamikor lengyel terület volt. Ott újra betettek a börtönbe. Egy lehetetlen börtön volt, nem ismerem a börtönöket, de az ungvári börtön az egy viszonylag modern börtön volt, utólag hallottam, azt valamikor a csehszlovákok építették Trianon után. De a sztríji az valami szörnyű volt. Napokig nem kaptam se ágyneműt, se semmit, nem matracon, a deszkán feküdtem. Se fűtés nem volt a cellában, se semmi. S onnan aztán 26-án visszahoztak Ungvárra. Megint egy ilyen speciális vasúton, speciális rabszállító kocsiban, ami rendes vasúti fülkés vasúti kocsik volt, de ablakokon rács, ajtókon rács, Na visszahoztak oda, és akkor fölvittek megint a börtönbe, a cellába, én a miskolci Munkás Tanács még ott levő tagjaival egy cellába kerültem. Lengyel nemzetiségű őreink voltak. A hagyományos lengyel–magyar barátság ott érződött. Szerintem a sztríji börtönt teljesen váratlanul érintette a mi odaérkezésünk, az ENSZ közbelépés volt az oka, hogy oda vittek. El akartak rejteni. A vagon, amiben vittek, arra engedett következtetni, hogy hosszabb útra visznek (*Csorba István, Miskolc*).

Egy magyarul beszélő NKVD-s tiszt hallgatott ki. Mikor beléptem abba a terembe, ahol a kihallgatás lefolyt, a szemközti falon életnagyságú Sztálin kép volt. '56-ban. Hát ez egy olyan momentum volt megint, ami rendkívül meglepett. A volt megyei munkástanács elnökét Kiss Józsefnek hívták, elvitték Sztríjbe is. Oda egyébként ketten kerültünk csak, a többiek Ungváron maradtak. S Kiss Jósának a börtönparancsnok megengedte, hogy esténként fölmenjen az irodába meghallgatni a rádiót. Azok meg lengyel származásúak voltak. Ott megint a szimpátia bizonyos értelemben. Amikor jöttünk haza Ungvárról 29-én, a földszinti terembe vittek be, s ott volt egy börtönőr, többek között egy nagybajuszú bácsi odasomfordált hozzánk, s azt mondta: Fiaim, a magyarok istene áldjon meg beneteket! Nahát szóval ezek gyönyörű szép dolgok voltak (*Csorba István, Miskolc*).

A veszprémi egyetemistákat mind kivitték Ukrajnába. A pontos létszámot könyv szerint nem tudja senki, itt vannak közöttünk kb. 10-en, akik még élnek (*Brenner Imre, Fűzfő-Veszprém*).

Az oroszok szándéka egyértelmű. Így gyengíteni, így fejezni le a forradalmat, akadályozni meg annak továbbélését, továbbterjedését. Am a kidobált papíroknak megvolt a hatásuk, elterjedt nemcsak az országban, hanem azon kívül is, a Somogyvári Lajos által összeállított 110 személyes névsor kijutott a Szabad Európa rádióhoz, s ott beolvasták. A nemzetközi fórumoknak lépniük kellett.

A nyíregyházai rádió olyan offenzívát indított, hogy még azokat is visszahozták, akiket átvittek a Kárpátokon. Így a mi kivitelünkre már nem került sor (*Fekete Pál, Békéscsaba*).

És akkor jött a Krisna Menon, az indiai külügyminiszter, ő volt az ENSZ megbízottja, és ő leállította a kiszállítást. Úgy hogy előző nap még ment a légi híd, minket már itt tartottak. Mi ottmaradtunk. Oda hordták össze az országból – volt, akit lelőttek, de akit nem lőttek le, azt odavittek, és ott éjszakákon keresztül hetekig folyt a kihallgatás. Na most ők kihallgattak, képzeld el, kárpátaljai fiúk voltak a tolmácsok. Hogy mondjam, bonyolultabb fogalmakat nem ismertek. Nem volt az olyan, ezért lassan ment a kihallgatás. Engemet egy Zsotov nevű NKVD-s őrnagy hallgatott ki, el kellett mondani legalább ötvenszer ugyanazt, hogy mit csináltam, másnap már ott volt a jegyzőkönyv, hogy mit mondtam előző nap, s akkor megint rákérdezett, s közben egyeztettek telefonon Szegeddel. Mert ugye ott visszatért a pártbizottság, és hát nem tudom kivel, de rólam nem mondtak semmit, sem azt, hogy lőttem, szóval semmit. Hogy résztvettem, hallgattam, figyeltem, szavaztam, hát amit kellett, de semmiféle olyan cselekményben nem vettem részt, amiért el lehetett volna engem kapni. Kiengedtek, egy szűk hónap múlva hazaértem, és utána, amikor már itt megerősödött a hatalom, '57 március végén, akkor tartóztattak le. Mert ez azért elég volt, hogy valaki a forradalmi bizottság tagja volt. Nem kellett itt különösebb cselekvés! Akkor hát ugye vizsgálat, kihallgatás, egy kicsi verés is, megvertek, de nem nagyon. Nem akarok itt hősködni (*dr. Fejér Dénes, Szeged*).

Állítólag Budapesten, nem emlékszem már pontosan, hogy valami ENSZ-megbízottakat vagy németeket elkaptak, s azokat is deportálták. Azok is valahogy hírt tudtak adni magukról, s akkor olyan nemzetközi felháborodás indult meg, s ennek a hatására hozták haza a magyar deportáltakat (*dr. Hevessy József, Debrecen*).

Leállították, mert zavargatták már Hruscsovét, s abbahagyták a deportálásokat. Hát ezt is hallottuk mindenhol, természetesen megint csak nagyon örvendeztünk neki (*Pasztellák László, Gálocs, Kárpátalja*).

Ott 26-án vagy 27-én – már pontosan nem emlékszem – jött egy tábornok, és a szovjet kormány nevében bocsánatot kért tőlünk a letartóztatásunkért, azt mondta, hogy arra viszont fölhívja a figyelmünket, hogy mi most hazamegyünk,

hazavisznek minket, de nehogy megpróbáljunk ez szót is szólni, hogy hol voltunk. S 29-én visszahoztak Magyarországra. És akkor visszahelyeztek az újra talpra állt munkástanácsba. Ezt most utólag tudom, akkor még nem tudtuk, nem éreztük ezt, kicsit naivok voltunk, mert azt hittük, mégis elértük, amit 56 októberében követeltünk... S amikor jöttünk visszafelé, a Tisza-hídon Záhonynál jöttünk át, megállt velünk az autó, s ott mondtuk annak, aki kísért minket, hogy leszállnánk, s ott elénekeltük a Szózatot (*Csorba István, Miskolc*).

A visszahozottakat előbb – már szemkiszúrából is, s mert a külföldi sajtó, tudósítók is érdeklődtek utánuk – szabadon engedték. De csak ideiglenesen.

Ezeket a fiúkat aztán később mind letartóztatták, de nem akkor, mikor hazajöttek, akkor vagy egy hónapig szabadlábon voltak még, és utána kezdődtek a letartóztatások (*dr. Hevesy József, Debrecen*).

LETARTÓZTATÁSOK

Hogy a Szovjetunióból hazahozottakat is – kényszerből, a látszat, a lehetséges külföldi ellenőrzésekre való tekintettel – elengedték, így sok „veszélyes elem” volt egy ideig még szabadon. Ám a megfélemlítések, letartóztatások már folytak, s egyre inkább erősödtek. Nőtt az emberekben a félelem. Aki tehetett, menekült. De az egész ország nem menekülhetett el. Így maradtak jócskán a pribékek kezére is.

December 11-én este egy téglával bezúrták a házunk ablakát. Késő este valamikor 11 óra tájban, úgy berepült a szobába az a téglá, ha valakit az eltalált volna, hát az nyugovóra tér. Nem egy volt, hanem ketten vagy hárman voltak akik ezt tették (*Febér Tibor, Szeged*).

Az üzemeknek kiadták az utasítást, egyszerűen megmondták, itt ennyi dolgozó van, itt ennyi százalék forradalmárnak kell lennie. Én nem jöttem ki mindjárt. Még mikor az utasítás jött, a tervező intézetnél dolgoztam. Előírták például nálunk, 25 vagy 30 forradalmárnak kell lennie (*MN, San Francisco*).

Egy csomó embert elvittek a faluból, akikre valamit valamiért rá akartak verni. És volt egy terv a tervgazdálkodás jegyében, hogy minden településen ennyi és ennyi embert meg kell büntetni. És hát Decsről is elvittek néhány embert, besúgták őket a börtönbe (*Czakó Gábor, Decs*).

Az Ikarusz munkástanácsának elnökét a háromhónapos gyereke mellől zavarták ki az ágyból '57. március 13-án. De ez csak egy pillanatkép, mert előtte korábban, februárban letartóztatták az óbudai gázgyár munkástanácsstagjait. Én találkoztam a Tornyosi János nevű, az óbudai gázgyár munkástanácsstagjával, '57 március 13-án, a főkapitányságon, ahol én is már letartóztatásban voltam. És ezek a letartóztatások aktualizálódnak a különböző bolsevik ünnepeken. Április 4-én begyűjteneik. Május elsején megint egy csomót. Augusztus után, miután nem bírnak a néppel, egy utólagos hajsztát rendeznek szintén munkástanács-vezetők ellen.

A börtönben kaparom le az ablakról a festéket, s látom, ott sétál az utódmunkás-tanács körben (*Dénes János, Budapest*).

Iskolatársaimat, volt barátaimat is perbe fogták. Volt olyan osztálytársam, volt olyan barátom, akit soha többet nem is láttam, mert vagy kivégezték, vagy '56 miatt hosszú börtönbüntetésre jutott. '56, illetve '61 után, érettségi után nem vettem fel a Jogtudományi Egyetemre, ahova készültem, szerencsére, most már utólag így tudnám fogalmazni, hogy szerencsémre, műszaki pályára kerültem (*Sebestyén Zoltán, Adelaide*).

Amikor Dombit elvitték, akkor már nagyon sok embert vittek el. Az úgy történt, hogy hazajött, és mondta, hogy vittek el embereket, és nem vitték el, és boldog voltam, és akkor megjelentek sokan, a gyerekágyra a fegyvereiket letették, azokra is, amiken a pelenkák száradtak, és vitték. Ő nem is volt otthon... Január 17-én. Akkor már nem volt Munkástanács. Akkor már világos volt, csak azt nem tudtuk, hogy a leszámolás mekkora. Világos volt, hogy ez már egy elnyomó rendszer (*Varga Domokosné Stoze Magda, Budapest*).

Azokat, akik részt vettek a forradalmi tanácsokban, Nemzetőrségben, ezeket kiálították minden téren szemét fasisztának, csőcseléknek, horthysta pribékeknek. Engem is valami oknál fogva századosnak, horthysta századosnak tituláltak, 18 éves voltam, hogy lehettem volna én horthysta százados! Hazaárulóztak bennünket, holott én azt hiszem, hogy hazaárulónak azt az embert lehet nevezni, aki a saját pozícióját valami oknál fogva elhagyja. Márpedig ezek az emberek elhagyták ugye saját helyüket, ez különösen a rendőrökre, a katonákra, az ávósokra vonatkozik. Meg a pártapparátusra, akiknek itt lett volna a helyük, ezek végső soron kimentek. Hogy ők igazolják, hogy ők miért kellett kimenjenek Szlovákiába, miért kellett elhagyják az országot, hogy a saját életüket mentse. És hogy azzal próbálták bennünket fenyegetni, hogy minden arra mutat, hogy nekünk van egy fehér könyvünk, s adjuk oda azt a fehér könyvet, mert abban ők szerepelnek. Ezt találták ki, hogy ők ezért mentek el, ezért vádoltak, fenyegettek bennünket (*Juhász Attila, Salgótarján*).

Főleg '57-ben kezdődtek el a tömeges letartóztatások. Kezdődött azzal, hogy februárban az egyetemen az ifjúság mindenféle piros rongyot, piros színű lábast, meg amit találtak, kirakták az ablakokba gúnyképpen, a vörösök ellen. Ezért a helyi hatalom – akkor már talpra állt az Ávéhá – bosszúból letartóztatott egy csomó egyetemistát. Volt, akiket ezután elítéltek. Ezek egy része a volt Diákparlament tagjai közül kerültek ki. Másik részük pedig spontán kerültek bele a dolgokba. Én a kohászathoz visszakerültem február végén, és március 8-án tartóztattak le. Bevittek a rendőrségre, ott jól megvertek (*Csorba István, Miskolc*).

Egy házkutatással április 1-jén kezdődött meg ellenünk az eljárás, és a Munkástanács tagjait egymás után letartóztatták, s mivel azok mind fizikai dolgozók voltak, én voltam az egyetlen értelmiségi, amellel osztályidegen, volt katonatiszt gyermeke, aki most vissza akar vágni, ez volt a jogcím, hát engem szeparáltak a többiektől, és elindult egy komoly, részben koholt per, amelynek az előzménye először a letartóztatás, be a gyűjtőfogházba, ott az első pillanatban, mikor bekísért

a rendőrség, megkérdezte az ott kártyázó négy pufajkás ávóst – ezek voltak a régi görög harcosok, akik Magyarországra menekültek, mikor Görögországban volt a kommunista harc –, megkérdezték, hát a gépágyút hol hagytad, te fasiszta. Én viccnek vettem, azt mondtam: Nem fért be a kapun! Ez a vicc úgy végződött, hogy utána kiköptem az első fogaimat, mert négyen estek nekem gumibottal, s ahol csak értek, össze-vissza vertek (*Bürger Ede, Budapest–Achafenburg*).

A férjemet pont a neve napján vitték el a munkahelyéről. Este vártuk, mert akkor már volt egy nyolcéves fiam, ő is Ferenc volt, vártuk, hogy megünnepeljük a névnapot. Nem jön, nem jön. Éjfél, még mindig nem jön. Próbáltam keresni a kollégáit, senki sem tudta, hová tűnt el. Valamelyik mondta, hogy behívták a rendőrségre. Tehát onnan vitték le kiskabátban októberben. És napokig, napokig semmit sem tudtam. Mentem a rendőrségre, gumibottal elverték onnan. Mindig csapkodtak a gumibotjukkal. És mindaddig nem tudtam róla, vagy hat hétig, míg át nem tették a megyei börtönbe. Onnan kaptam értesítést. Akkor tudtam meg, hogy él. Mert nem tudtam még, hogy él-e. És akkor ittmaradtam egy nyolcéves kisgyerekekkel kenyér nélkül. S fizetés nélkül. Az a Fehér Ernő bácsi, aki engem vizsgált, az ott meg is halt az ávón (*Ábrahám Ferencné Nits Zsuzsanna, Celldömölk*).

A szervezet lebukása valószínűleg úgy történt, ahogy később rekonstruálni lehet az eseményeket, hogy Budapesten buktak le a fiúk, ott elég nagy ügyet csináltak ebből, mert állítólag fegyvereket, rádióadót, ilyesmiket is találtak, ténylegesen volt kapcsolatok Béccsel, s uszályokon, illetve hajókon keresztül tartották a kapcsolatot. A budapesti lebukások hozták szóba valamilyen módon a debrecenieket, s pár nap alatt itt is lebukott az egész társaság. Pap Jóska sokáig benn dolgozott az intézetben, ott keresték és kapták el a nyomozók. Én ebből tudtam, hogy valószínűleg rövidesen rám is sor kerül, és amikor jöttek a nyomozók értem egy reggel, akkor nem nyitottunk ajtót, ők elmentek a munkahelyemre, hogy ott keressenek, én akkor már nem mentem be a munkahelyemre, viszont sportoló voltam, röplabdáztam, délután kimentem az edzésre. Most már hogy a nyomozók nem találtak, se a munkahelyemen, se otthon, a családnál, a feleségemnél befészkeltek magukat, lezárták az egész lakást, és aki oda bement, azt ott is tartották éjszakára is. Én akkor két napig bujkáltam, aztán önként jelentkeztem, miután már országos körözés volt kiadva ellenem (*dr. Hevessy József, Debrecen*).

Aki nyomozott utánam, székely fiatalember, aki a templomban is mellettem ült minden vasárnap. Akkor vettem észre, hogy szekus tiszt, és kérem, ilyen jó módszerrel. Tíz éve járok maga után, de végre elkaptam... Abban nekem le volt írva minden. Lehallgattak, kihallgattak, hogy kiket, miket, mit tudom én. Mindent tudtak róla, nem volt probléma. Ahogy a kihallgatások menetéből észrevettem, négy embert jelentett fel valaki, aki ismert minket. Ez perre került, ez halálos ítélettel jár. Azt mondta. Erre is törekszünk. Ez ha másképpen nem juthat el az Egyesült Nemzetekhez, akkor a közvélemény közvetítésével kell menjen egy óriási politikai perrel (*Dobai István, Kolozsvár*).

S az óra végeztével ballagunk vissza azon az ominózus hátsó bejáraton, lélekszakadva rohan elébem gyermekeim anyja s unokáim nagyanyja, született Csiker Márta, akkor még nem volt feleségem... Somogyi lány, és mondja, Ferkó, keres-

nek a rendőrök. Na mondom, akkor hátra arc. S akkor Géza ottmaradt, mi meg kézen fogva szépen ki a hátsó bejáraton, és tettünk egy nagy körutat a városba. Haza nem mertünk még menni, okkal, ott is kerestek ugyanis. Elmentünk egy városszéli ismerőshöz, mikor beszámoltunk róla, hogy mi újság, nagyon kelletlenül viselkedtek, úgy-hogy estére valahogyan hazaszivárogtam úgy 8–9 óra felé. Szüleim is mondták, hogy itthon is kerestek a nyomozók, leültünk apámmal a konyhaasztal mellé, hogy meghányjuk, vessük mitévők legyünk. Fiam, azt mondja, nem érdemes itt bujkálni. Jelentkezz, én úgyis kihozlak téged onnét. Még aznap este bemegyünk a kapitányságra, ő is elkísért. Keressük az ügyeletes tisztet, már 9 óra elmúlt akkor, ügyeletes tiszt, bekopogok, jó estét kívánok, ez meg ez vagyok, akit máma többször is kerestek. Kérem, ma már nincs félfogadás, jöjjön reggel 8-kor. Egy Örkény-novella. Hát be is mentünk reggel 8-kor... (Eszedbe se jutott, hogy volna egy másik lehetőség is, esetleg elmenni?) Igen. Bementünk másnap reggel 8-ra, a folyosó egyik vége el egy rácsos ajtóval, ráccsal volt rekesztve. Na, jöjjön be, az öreg kinn marad, mondta az apámnak. S hát ott kihallgattak engem, azzal kezdték, hogy elébem rakták ezt a..., elébem rakták az egyik verset, maga írta? Én. Elébe vágtam a dolgoknak, tehát nem nem... (– Nem akartál tagadni.) – Persze, hogy nem, még mondhatni, hogy némi büszkeség is csengett a hangomban, hogy igen, én voltam. Na jó, hát ezen ők is meglepődtek egyébként, és ennek, tehát az, hogy nem szabódtam meg nem nyöködtem ottan ennek a bevallásakor, továbbá az, hogy ezek igazában nem is voltak valódi rendőrök, sportállásuk volt a Rendőrkapitányságnál, de '56-ban mindenkit, még a zenészeket is behívták, a rendőrzenekar tagjait. Az egyik az birkózó volt, láttam, akkora forma, mint én, egy kis gyűrött fülű fickó, a másik pedig egy hosszú, olyanféle magas, mint te fiatalabb korodban, nagy lapátkezü, mert kézilabdás volt. Hát attól kaptam néhány pofont, sajnos nagyot ütött (*Buda Ferenc, Debrecen*).

Az adatok szerint 5400 embert szedtek össze. Amiről hivatalos papír van, Békés megye területéről ennyi ember került börtönbe, internálótáborba. Nekem nem adatott meg, hogy lehettem valahol, 98-ig én nem voltam egy állampolgár, nekem nem voltak semmiféle jogaim '89-ig (*Fekete Pál, Békéscsaba*).

És mindennaposak a brutalitások is. Magukra vallón, értelmetlenül, csak úgy, gonoszságból, embertelenségből, ütötték-verték a letartóztatottakat. A hét elemis verőlegények a professzorokat, a nyers erő, a brutalitás fojtotta, gyilkolta az értelmet, a tudást, próbálta meghajlásra kényszeríteni az egyenes gerincet. Tönkretenni teljes, fizikai és szellemi mivoltában az Eebert. Nemcsak szabadságukat vették el áldozataiktól, megalázták őket emberi méltóságukban is...

Medve Lajost, aki a piros zászlót levette a gyárkéményről, hát őt annyira megverték, amiért az acélgyári kéményről levette a vörös zászlót, ledobta, és kitűzte a piros-kehér-zöld zászlót. Elvitték, s nagyon, nagyon megverték, rettenetesen. Ez 56 őszén történt. Előbb csak megverték, később aztán velünk ítélték el. A lényeg az, hogy minket aztán már azért nem vertek annyira, mert akkor nem tudtak volna statáriális bíróság elé állítani. Azt az embert, aki a lábán nem tud állni, hogy tudja bíróság elé küld-

ni. A lényeg aztán az, hogy azok az emberek például akik a mi kiadató tisztjeink voltak, hogy mást ne mondjak, például a Hopcsik, partizánvadász volt 45-ben. A nagynénémnek az első férjével volt partizánvadász. Ezek gyakorlatilag ilyen emberek voltak. El tudja képzelni, hogy valamilyen jóindulattal viseltetett irántunk? A francot! (*Juhász Attila, Salgótarján*).

Együtt vittek bennünket először a Csillagbörtönbe, és mellettem ült a Perbíró, össze voltunk láncolva, és úgy rántottak le láncsal tizenhatunkat, a Perbíró egy nagy, kövér, testes ember volt, hogy a nyakára esett a betonon. Nem bírt fölkelni. Ott rugdosták, de a láncot nem oldották le egyikünkről se, behúztak a Csillagbörtön épületébe, s akkor ott valamit csináltak velem. A Perbíró magához tért, meghalt egyébként a Perbíró professzor (*Fekete Pál, Békéscsaba*).

Bevittek a rendőrségre Erzsivel együtt, és mondtam, Erzsinek semmi köze ahhoz, amiért engem letartóztattak, de nem tudom én sem, miért tartóztattak le. Ilyenkor az ember a tudatlant játssza. Majd eszedbe juttatjuk! Az volt a kerületi rendőrség, mert akkor még Erzs is ott volt, jelenlétében csinálták, odaállítottak a falhoz, hogy az embernek az orra meg a lábujja kellett érje a falat, s akkor pisztollyal ütögették két oldalt a melletted levő falrészre, arra számíttva, hogy megijedsz. És a fejedet odébb rántod, akkor kapsz egy nagyot. Hát én meg tudtam állni azt, hogy nem rántottam arrébb a fejemet, a végén már azért kellett szorítani, hogy meg ne őrülj! (*Molnár V. József, Budapest*).

Beléptem, Pálffy hadnagy fogadott, rögtön elvette a borítékot, amivel odarendelt, s ököllel háromszor az arcomba vágott: Te piszkos ellenforradalmár, odaállított a fal mellé, és ott álltam egészen sötétedésig. Úgy éreztem, hogy igazságtalanság történik velem, mert olyan dolgot én nem követtem el. Az, hogy a Munkástanácsnak a beválasztott tagja voltam, jóformán nem is tudtunk semmit csinálni, 29-e után pár nap múlva már a forradalom elveszett (*Végső János, Baktalórántháza*).

Ezek az emberek, nem is tudom, talán azt mondanám, hogy ezek jellemhibás emberek voltak, akik félelmükben olyan atrocitásokra ragadtatták magukat, és nem tudom milyen eszmeiség vezérelhette őket, hogy hát két acélgyári parancsnokot is megkínóztak. Semmi féle indok nincs arra, nem is tudom, hogy fejezzem ki magamat, nem adtak okot arra, hogy velük szemben így lépjenek föl, ahogy fölléptek. Hisz egy pofon nem csattant. Akkor mire fel volt az, hogy rendet tartottunk? Az, hogy mi is, a város is igazi életet élt nélkülük, és ez fáj nekik? Hogy ők elhagyták a saját posztjukat, a városunkat, és akkor a város mégis élt, lihegett, és haladt előre, mert ugye, el tudod képzelni, amikor rájön az ember arra, hogy ők rájöttek arra, hogy te Jóisten, hát én itt egy teljesen fölösleges ember lettem, hogy el tudja képzelni ezeket az embereket, akik hozzá voltak szokva a hatalomhoz? Ahhoz, hogy ők vonták le a szentenciát? S akkor egyszer csak belekerülnek egy nagy semmibe? Egy nagy légüres térbe? És rá kell jönni, hogy Istenem, hát én senki vagyok? Hát sokkal okosabb, értelmesebb emberek vannak az én helyemen. Hát hogy van ez? És akkor az orosz megszállás, az orosz parancsnokság alatt jöttek, teljes mértékben kiszolgálták, s amikor tehettek, visszaélve a hatalommal, maguk körül kiirtottak mindent, amit csak el tudtak képzelni (*Juhász Attila, Salgótarján*).

Az embertelenség az olyan volt, mint a bemutatkozás. Egyszer iszonyatosan összepofoztak, utána bedobtak az autóba, mellém ült a két nyomozó, s beszélgettek. Én figyeltem, hogy mit beszéltek, s akkor mondta az egyik, az úgy kezdett el egy mondatot, hogy amíg ezt puhítottuk, tehát ez, ez rutin része volt az egésznek (*Latzay András, Tapolca*).

Kilencen jöttek értem. Följöttek hozzánk, vártak rám már este, és akkor úgy kilenc óra felé vittek be a városi kapitányságra. Ott odaállítottak a falhoz úgy, hogy az orrom meg a cipőm a falat kellett érje, s ott sétált mögöttünk – a Józsi barátomat is akkor hozták –, hát aztán ha nem ért az orrunk oda, akkor gumibot-tal kaptunk egyet, s akkor hajnal három óráig voltunk ott a falnál. Már a fehér falat pirosnak meg zöldnek láttam, annyira káprázott a szeme az embernek, meg hát ott állni, s időnként kapott az ember, s akkor, hajnali háromkor vittek le a megyei kapitányságra, és ott aztán ment a móka. Ugye fáradt is volt az ember, meg ordibálás volt bent a szobában. Volt egy szakaszvezető, hátulról pofon vágott. Mondtam neki, hogy most nagy legény vagy, igaz-e? No, akkor kaptam egyet megint. Kissé félve mondtam neki, könnyű úgy, hogy az ember nem üthet vissza. Úgy hogy nagy legények voltak (*Juhász Attila, Salgótarján*).

Délelőtt bevitték a rendőrségre, és leültettek egy folyosón, kiürítették a zsebeimet, és egész nap ott üldögéltem a rendőrségen, dél körül fogtam magam, kijöttem. Én ott dolgoztam a rendőrség mellett, elvégeztem a munkám, s szóltam ott a kollégák valamelyikének, mondják meg otthon, hogy én itt vagyok a rendőrségen, s mint jó, becsületes ember, fogtam magam, s szépen vissza is mentem. S ott voltam a folyosón, és este mikor fáradt voltam, s egy asztalra a folyosón lefeküdtem, és elaludtam. Egyszer arra ébredtem fel, hogy lerántottak az asztalról. És két tagbaszakadt civil ruhás pasas bevitt egy szobába, és hát ott elkezdtek, hogy piszkos, rohadt fasiszta, ez meg az, ütöttek, mint a... Ez volt a módszer. Nem csak én kaptam. Én veszélyes ütést, aminek maradandó nyoma maradt volna, nem kaptam. Kék-zöld voltam, de hát aztán helyrejöttem (*Csorba István, Miskolc*).

Elsődlegesen négy hónapra ítélték, s kiengedtek. Semmi öröm nem volt, én biztos voltam, hogy azért engednek ki onnan, hogy utánam járjanak, mint ahogy jöttek is. Hogy mások is lebukjanak, akiket keresek. Én ezt jól tudtam, és senkit nem kerestem föl Erzsikén és édesanyámon kívül. Nem mentem el barátaimhoz. Így telt el néhány hét. Meglógáson nem is gondolkoztam. Elmentünk valamilyen rendezvényre a Népstadionba, és mögöttünk ültek. Annyira érezni lehetett. A vonaton, amikor mentem édesanyámhoz, ott voltak a hátam mögött. Oda vissza. És ott voltak Marcaliban, akkor még nem volt város, fel lehetett fedezni, hogy idegenek, és ott vannak állandóan a nyomomban. Moziban ültünk, valamilyen filmet akartam megnézni Erzsivel, nyár volt, szállt fel a repülőgép az első képeknél, amikor valaki rácsapott a vállamra, hogy feltűnés nélkül kövessem. Nevetséges volt az egész, mert mindenki odafigyelt, amint mentünk ki, és a Puskin mozinak az előterében öten vártak géppisztollyal. Rossz filmben lehet ilyet látni, kizsebeltek, mindent megtapogattak, egy szál nyári gatyában voltam, meg pólóban, akkor be-

szállítottak egy autóba, két úr ült mellettem, két pisztoly az oldalamban, s elöl, az ülés között még ez géppisztoly. Akkor kezdődött az igazi börtön, és akkor előjött az, amiért tulajdonképpen elítéltek. Mert a Diákbizottság többi tagja néhány hónappal megúsza, kiengedték őket. Azért a munkáért kaptam a három évet, amit én az illegálisban töltöttem el, az *Október 23.* lap szerkesztésében, terjesztésében (*Molnár V. József, Budapest*).

A csesztonsapkát a sofőr ráhúzta az arcomra, le kellett hajoljak, s rámkönyököltek, s má úgy vittek fel. Felvittek, levetkőztettek meztelenre, úgy átvizsgáltak, az embernek még a fenekébe is benéznek. Utána vissza, de ami csat volt a ruhán, azt is levágták. Nehogy felhasználjam, valami vágószerszámot csináljak belőle. Betettek egy elkülönítő celláskába, a kapusszobába, amíg helyet kerestek, hogy hova tegyenek. Bekerültem egy cellába. Feltették a sötét szemüveget, vagy üvegből van, vagy pléhből, gumival odaszorítódik, hogy az ember ne tudjon tájékozódni (*Fazakas Sándor, Tamásfalva*).

Elsők között voltam, akit letartóztattak. És onnan én már nem jöttem haza. Azt se tudta a családom, hogy hol vagyok, fogalmuk sem volt róla. Levittek erről a rendőrörsről a kapitányságra, a főrendőrségre, a megye háza mellé, a szomszédban laktunk, és senki sem tudta, hogy hol vagyok. Amíg a végén most ott a padlón egy asszonyka, aki még öt nappal előbb rendőr volt, nagyon csinos, s akkor valamit biztos csinált, ha most padlót mosott, és neki mondtam, hogy üzenjen már a feleségemnek, hogy itt vagyok (*Csákvári László, Salgótarján*).

December 30-ára, vasárnapra virradó éjszaka jöttek el értem, és hallottam lépések dobognak az ablak alatt, kerítés volt, azon át kellett ugrani, s úgy kellett bejönni, aztán sejtettem, hogy itt most mi lesz. Nemsokára az ajtón is kopogtak, s két pufajkás jött, hogy tartsak velük. Fel kellett öltöznöm. A papám ragaszkodott, hogy ő is jön velem. Hát nem merték azt mondani, hogy nem, úgy hogy jött ő is, még bejött a községháza udvarára, két szoba csak az udvar felé nézett, és akkor oda kellett bemennem, azt hiszem, még annyit látott, mikor az első ütést kaptam. Azt még ő látta. Aztán kikergették őt, s valószínű vacogva várt kint az utcán. És hát kb. negyven percig vertek. Jöttek ilyenekkel, hogy halállistát készítettünk a kommunistákról. Hol van. A papnál van? A község plébánosa is eljött. S szólt az első népgyűlésen. Az első vasárnap volt, ő olyankor a templomban van elfoglalva. És még a híveket is elszípkázták, az emberek kiálltak az utcára, hogy ne oda, most ide kell jönni ezen a vasárnapon. De szerdán szabad volt, és ő is jött, hogy őnála van-e. Könnyű volt tagadni, mert ilyesmi senkinek eszébe se jutott soha. A papucsomat is levettették, a fáradt olajjal lekent padlóra, ez bizonyára ismerős, hogy milyen az ugye, és akkor kaptam a lábamra a gumibottal, megismertem, hogy mi az. De a végén olyasmi jön elő az embernek, hogy el tudtam képzelni, hogy én innen már nem megyek ki. És valamiféle nyugalom is megszállt, akkor most itt a vég, és kész. És már nem tudott érdekelni az egész dolog, és nem tudtam félni sem a végén (*Fehér Tibor, Szeged*).

Amikor engem letartóztattak, Fehér Ernő, aki segédjegyző volt, ő jött ide a feleségemet vigasztalni. Hogy hát engem nem tudnak semmi olyasmivel vádolni,

amiből komolyabb baj lehet. Rá néhány nappal letartóztatták őt is, és a fogdában „ismeretlen körülmények között” meghalt. Azt tudni lehet, hogy mit jelentenek az ismeretlen körülmények (*Ábrahám Ferenc, Szombathely*).

Vas Lacinak kerülő úton a kezébe került három versem, és őrá utaztak már, tudniillik, ő meghagyta a szakállát, és akkoriban a szakállviselés főbenjáró bűn volt, mert sokan azért hagyták meg, hogy amíg az oroszok ki nem mennek, addig nem vágatom le. S hát a szakáll miatt fölfigyeltek rá, amúgy is egy föltűnőbb jelenség volt az átlagnál, és egy alkalommal, még a tél folyamán, elutazott Debrecenbe, hogy megtudakolja, mikor kezdődik újra a oktatás. Megtudta, indult vissza Ózdra, Miskolcon nem kapott csatlakozást, megszállt egy szállodában, s oda mintegy véletlenül, ugye zsúfoltak voltak a szállodák, beszállásoltak mellé két ismeretlen urat. Kiderült, hogy azok voltak a spiclik. Beszélgetést provokáltak, politizálni kezdtek, ráterelték a szót az irodalomra, s ő, mintegy illusztrálандó azt, hogy mennyire fölpezsdítette a magyar lírát ez a forradalom, előhúzta az én három versemet, és elszavalta nekik. Aztán a rendőrségi fogdában, amikor meghallottam egyszer a hangját, akkor tudtuk tisztázni, hogy miről van szó (*Buda Ferenc, Debrecen*).

És ez így ment ezekben a hónapokban Magyarországon, szerte a Kárpát-medencében mindenütt. Fogdosták össze az embereket okkal vagy ok nélkül, zörögtek a láncok, bilincsel zárták össze a csuklókat. És a bűnösök klasszikus értelemben nem követtek el semmi bűnt. Nem loptak, nem öltek, csak a törvénytelen állapotoknak szerettek volna véget vetni, a törvényességet szerették volna visszaállítani Magyarországon. A gonosz önkény, az alj uralma, a törvénytelen állapotok ellen emelték fel a szavukat. Vagy még fel sem emelték, csak vállalták a törvényesség őrzését munkabelyeiken, a munkástanácsokban, a nemzetőrsegekben azalatt a néhány nap alatt, melyet a történelem, a magyar fiatalság, a magyar munkásság harca, bátorsága számukra felkínált. De ekkor ez volt a bűn, a legnagyobb, amit az a rendszer el tudott képzelni.

(Folytatjuk)